

DOK-Eksempler

Eksempel 1. Differentialligningen $x^2 + \dot{x}^2 = 1$ er ikke på „normalform“. Den splitter i to: $\dot{x} = \sqrt{1-x^2}$ og $\dot{x} = -\sqrt{1-x^2}$. Vi løser den første: Ligningen er separabel. Klart, at de konstante funktioner $x = \pm 1$ er løsninger. For en løsning med $-1 < x < 1$ omformes:

$$(*) \quad G(x) := \int \frac{dx}{\sqrt{1-x^2}} = \int dt + C = t + C.$$

Stamfunktionen $G(x)$ på venstresiden bestemmes ved substitutionen $x = \sin u$, $dx = \cos u \, du$, som giver $1 - x^2 = 1 - \sin^2 u = \cos^2 u$, og altså $\sqrt{1-x^2} = \cos u$, og dermed

$$(**) \quad G(x) = \int \frac{\cos u \, du}{\cos u} = \int du = u.$$

Bemærk, at '=' i (**) betyder, at når man indsætter $x = \sin u$ i $G(x)$, så får man u . Med andre ord, den x -værdi, som løser (**), er $x = \sin u$. Løsningen til (*) er derfor funktionen $x = \sin(t + C)$. Funktionen $G(x)$ hedder i øvrigt Arcsin x , eller $\sin^{-1} x$.

Eksempel 2. $\dot{x} = tx + 1$ er en lineær differentialligning med $a(t) = -t$. En stamfunktion er $A(t) = -t^2/2$, og en partikulær løsning bestemmes ved

$$e^{-A(t)} \int e^{A(t)} f(t) \, dt = e^{t^2/2} \int e^{-t^2/2} \, dt.$$

Stamfunktionen kan ikke udtrykkes ved elementære funktioner.

Eksempel 3. Differentialligningen $\dot{x} = rx$ bestemmer *eksponentiel vækst*, hvis $r > 0$, og *henfald*, hvis $r < 0$. Størrelsen r er den *specifikke vækstrate*. Konstanten $x = 0$ er en ligevægt, stabil hvis $r < 0$, og ustabil, hvis $r > 0$.

Eksempel 4. *Logistisk vækst* bestemmes af differentialligningen,

$$\dot{x} = \frac{r}{b}x(b-x) = rx - \frac{r}{b}x^2,$$

hvor $r, b > 0$. Det kan fx beskrive bestanden af torsk i Nordsøen. Størrelsen r er den *specifikke vækstrate*, og b er *bærekapaciteten*. Når $x > 0$ er lille, bliver x^2 helt forsvindende, og ligningen er med tilnærmelse $\dot{x} = rx$, dvs eksponentiel vækst. Men når x vokser, og nærmer sig b , får faktoren $b - x$ betydning: den tvinger $\dot{x}$ til at nærme sig 0, dvs den får væksten x til at flade ud. Ligningen giver kun (biologisk) mening, når $x \geq 0$, herunder, når $x > b$. Det er ikke svært at løse ligningen eksplicit.

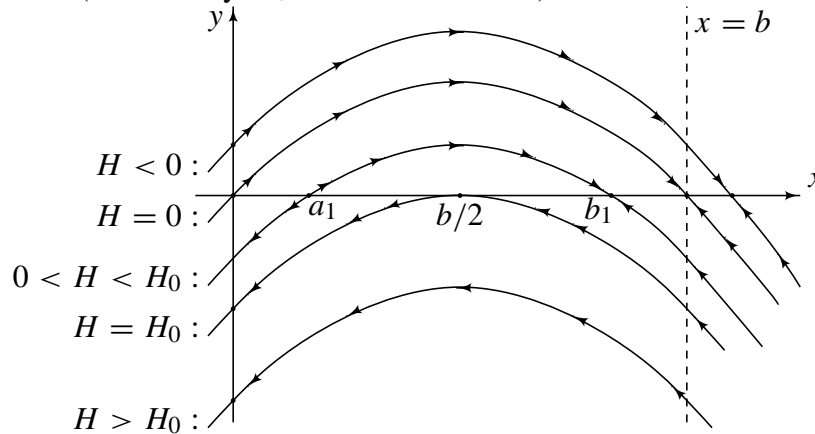
Ligevægt: $x = 0$ og $x = b$, den første ustabil, den sidste stabil.

Eksempel 5. Logistisk vækst med *konstant fangst* (høst):

$$\dot{x} = \frac{r}{b}x(b-x) - H = rx - \frac{r}{b}x^2 - H.$$

Fangsten pr tidsenhed er konstant, uafhængig af bestandens størrelse. Det opnås med den konstante *fangstkvote* H : så mange tons må der fiskes pr år.

Herunder nogle fase-diagrammer (grafer for $y = \frac{r}{b}x(b-x) - H$) for forskellige værdier af fangsten H ($H < 0$ betyder, at der udsættes fisk).

Ligevægtpunkterne er skæringspunkterne med x -aksen. Værdien H_0 svarer til, at grafen netop rører x -aksen, altså

$$H_0 = rb/4.$$

For $H < H_0$ er der to ligevægtpunkter: én ustabil mindre end $b/2$, og en stabil større end $b/2$. For $H = H_0$ er der én ligevægt $x = b/2$, men den er ustabil. Endelig, for $H < H_0$, er der igen ligevægt: bestanden uddør. Værdien $H_0 = \frac{1}{4}rb$ er altså den største værdi af fangstkvoten, for hvilken der er en ligevægt; den er det *maksimalt opretholdelige udbytte* (*maximal sustainable yield*). Men vi tager det lige én gang til: Den tilsvarende ligevægt er ustabil: hvis bestanden kommer bare en fisk under ligevægten $b/2$, vil den uddø!

Eksempel 6. Logistisk vækst med *konstant fangstkapacitet* c ,

$$\dot{x} = \frac{r}{b}x(b-x) - cx = (r-c)x - \frac{r}{b}x^2.$$

Fangsten pr tidsenhed er proportional med bestandens størrelse. Det opnås med et konstant antal fiskerbåde (eller bedre: konstant tonnage). Der er to ligevægtpunkter, $x = 0$ og $x = b(r-c)/r$. Antages $c < r$, er ligevægten $x = b(r-c)/r$ stabil. Fangsten (pr tidsenhed), opnået fra ligevægten, er

$$h = c \cdot \frac{b(r-c)}{r}.$$

Den største værdi af h fås, når $c(r-c)$ er størst mulig, dvs når $c = r/2$. Med denne værdi af c er ligevægten $b/2$ og værdien af h er

$$\frac{1}{4}r^2b/r = rb/4,$$

altså præcis som ved det maksimale udbytte H_0 ved konstant fangstkvote. Men med konstant kapacitet er ligevægten stabil!

Eksempel 7. For det generelle lineære system i planen,

$$\begin{aligned} \dot{x} &= ax + by, \\ \dot{y} &= cx + dy, \end{aligned} \quad \text{eller } \dot{\mathbf{x}} = A\mathbf{x}, \quad \text{hvor } A = \begin{pmatrix} a & b \\ c & d \end{pmatrix},$$

hvor $\det A \neq 0$, kan man efter en passende koordinattransformation antage, at A har en af følgende former:

$$A_1 = \begin{pmatrix} \lambda & 0 \\ 0 & \mu \end{pmatrix}, \quad A_2 = \begin{pmatrix} \lambda & 0 \\ 0 & \lambda \end{pmatrix}, \quad A_3 = \begin{pmatrix} \lambda & 1 \\ 0 & \lambda \end{pmatrix}, \quad A_4 = \begin{pmatrix} a & -b \\ b & a \end{pmatrix}.$$

Matricerne modsvarer mulighederne for karakteristiske rødder: De karakteristiske polynomier er

$$\text{for } A_1: (z - \lambda)(z - \mu), \quad \text{for } A_2 \text{ og } A_3: (z - \lambda)^2, \quad \text{og for } A_4: (z - a)^2 + b^2,$$

med to forskellige, reelle rødder λ, μ , med én (dobbel)rod λ , og med to imaginære rødder $a \pm bi$ ($b > 0$).

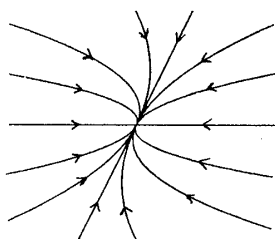
Eksempel 8. Ligningen $\dot{\mathbf{x}} = A_1\mathbf{x}$ er simpel:

$$\begin{aligned} \dot{x} &= \lambda x, \\ \dot{y} &= \mu y, \end{aligned} \quad \text{med løsningen } \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} Ce^{\lambda t} \\ De^{\mu t} \end{pmatrix}.$$

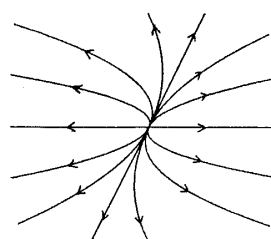
Det er let at eliminere t : Når $x \neq 0$ er

$$y = De^{\mu t} = D(e^{\lambda t})^{\mu/\lambda} = D(x/C)^{\mu/\lambda} = E|x|^{\mu/\lambda},$$

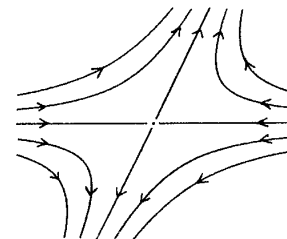
hvor E er en (ny) konstant. Banerne er altså graferne for potensfunktionerne $y = E|x|^v$ med $v := \mu/\lambda$, samt y -aksen. I det almindelige tilfælde, dvs uden koordinattransformationen, ser banerne sådan ud:

$\lambda < \mu < 0$
knode
asymptotisk stabil

$0 < \mu < \lambda$
knode
ustabil

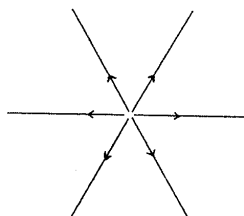
$\lambda < 0 < \mu$
saddelpunkt
ustabil

Eksempel 9. Ligningen $\dot{\mathbf{x}} = A_2\mathbf{x}$, altså

$$\begin{aligned} \dot{x} &= \lambda x, \\ \dot{y} &= \lambda y, \end{aligned} \quad \text{med løsningen } \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} Ce^{\lambda t} \\ De^{\lambda t} \end{pmatrix},$$

10. juni 2002

er specialtilfældet, hvor $\lambda = \mu$. Bemærk, at hvis ligningen har dette udseende i ét koordinatsystem, så ser den sådan ud i alle koordinatsystemer. Det er klart, at banerne bliver halvlinierne $y = Ex$ samt y -aksen:

$\lambda > 0$
ustabil

Eksempel 10. Ligningen $\dot{\mathbf{x}} = A_3 \mathbf{x}$, altså

$$\begin{aligned}\dot{x} &= \lambda x + y, \\ \dot{y} &= \lambda y,\end{aligned}$$

løses ved først at løse den sidste ligning, $\dot{y} = \lambda y$. Det giver $y = De^{\lambda x}$, som indsættes i den første ligning:

$$\dot{x} = \lambda x + y = \lambda x + De^{\lambda t}.$$

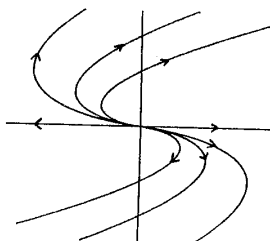
En partikulær løsning er $x = Dte^{\lambda t}$, og den fuldstændige løsning er $x = Ce^{\lambda t} + Dte^{\lambda t}$. Den generelle løsning til systemet er altså:

$$\begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} (Dt + C)e^{\lambda t} \\ De^{\lambda t} \end{pmatrix}.$$

Elimineres $t = \lambda^{-1} \ln(y/D)$ fås ligningerne for banerne:

$$x = Ey + \lambda^{-1} y \ln |y|,$$

hvor E er en konstant, samt $y = 0$. De ser sådan ud:

$\lambda > 0$
ustabil

Med $\lambda < 0$ fås tilsvarende baner, med pilene vendt, dvs en asymptotisk stabil ligevægt.

Eksempel 11. Den sidste ligning $\dot{\mathbf{x}} = A_4 \mathbf{x}$, altså

$$\begin{aligned}\dot{x} &= ax - by, \\ \dot{y} &= bx + ay,\end{aligned}$$

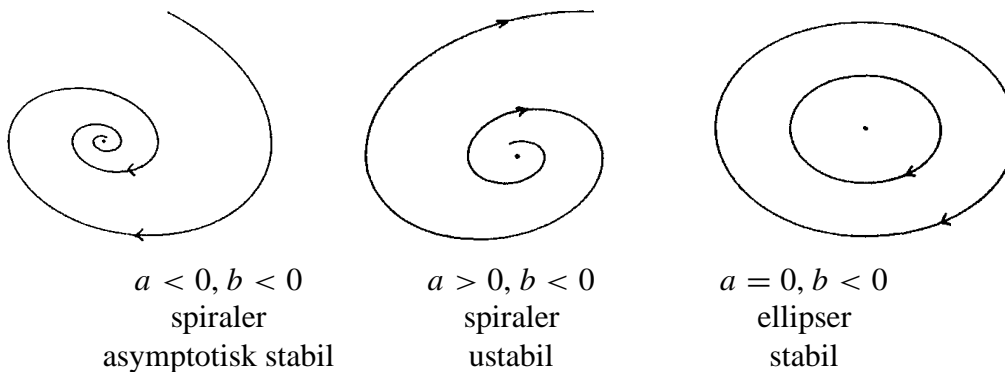
løses efter bogen: elimineres y fås en andenordens lineær ligning i x med imaginære karakteristiske rødder $a \pm bi$. Den har den generelle løsning $x = Ce^{at} \cos(bt + \omega)$. Herefter bestemmes y af den første ligning:

$$by = ax - \dot{x} = aCe^{at} \cos(bt + \omega) - aCe^{at} \cos(bt + \omega) + bCe^{at} \sin(bt + \omega),$$

altså $y = Ce^{at} \sin(bt + \omega)$. Den fuldstændige løsning til systemet bliver:

$$\begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix} = Ce^{at} \begin{pmatrix} \cos(bt + \omega) \\ \sin(bt + \omega) \end{pmatrix}.$$

For $a = 0$ bliver banerne cirkler, for $a \neq 0$ bliver det spiraler. I det almindelige tilfælde, dvs uden koordinattransformationen, ser banerne sådan ud:

Eksempel 12. Det autonome system:

$$\begin{aligned}\dot{x} &= -y + (1 - x^2 - y^2)(y + ax + by), \\ \dot{y} &= x + (1 - x^2 - y^2)(-x + cx + dy),\end{aligned}$$

ser jo mystisk ud! Men du behøver faktisk ikke at regne produkterne på højresidener ud for at indset, at (1) de er polynomier i x, y (og specielt „pæne“ funktioner), (2) de er uden konstantled (dvs origo $(0, 0)$ er et ligevægtspunkt), og (3) førstegradsleddene er $ax + by$ og $cx + dy$. Det sidste betyder, at Jacobimatricen i $(0, 0)$ er $\begin{pmatrix} a & b \\ c & d \end{pmatrix}$. Passende valg af a, b, c, d vil altså illustrere forskellige typer stabilitet.

Og det er også klart, at uanset valget er $(x, y) = (\cos t, \sin t)$ en løsning til systemet: faktoren $1 - x^2 - y^2$ er konstant lig med 0, og uden denne faktor står der blot den lineære differentilligning, hvis løsningsbaner er cirklerne $(x, y) = (C \cos t, C \sin t)$. Bemærk, at enhedscirklen er en lukket bane for systemet.

10. juni 2002

Eksempel 13. Lotka–Volterra’s differentialligninger, i kvadranten $x \geq 0, y \geq 0$,

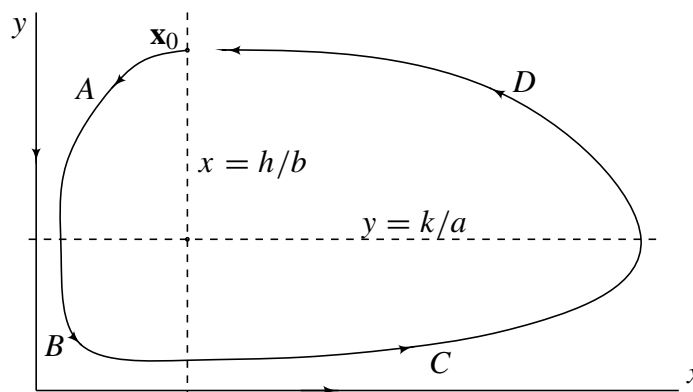
$$\dot{x} = kx - axy$$

$$\dot{y} = bxy - hy,$$

er en byttedyr/rovdyr-model ($x =$ antal byttedyr, $y =$ antal rovdyr). Når antallet af rovdyr er lille, kan man se bort fra leddet axy i den første ligning; den første ligning er så, med tilnærmelse, $\dot{x} = kx$, som beskriver eksponentiel vækst af byttedyrene. Den negative korrektion $-axy$ i byttedyrenes vækst (pr tidsenhed) angiver antallet af byttedyr, der ædes af rovdyrene: antallet er proportionalt med antallet af rovdyr og med antallet af byttedyr. Tilsvarende, når antallet x af byttedyr er lille, beskriver den anden ligning eksponentielt henfald, $\dot{y} = -hy$, af rovdyrene (de dør af sult). Den positive korrektion bxy til rodyrenes vækst angiver antallet af rovdyr, der fødes på grund af byttedyrene.

Til en faseplansanalyse bemærkes først, at $(0, 0)$ er et stationært punkt („ingen byttedyr, og ingen rovdyr“). Videre er der en bane med $y = 0$: på x -aksen med $x = e^{kt}$, dvs med en pil mod højre, og en bane med $x = 0$: på y -aksen med $y = e^{-ht}$, dvs med en pil nedad.

Videre er $(h/b, k/a)$ et stationært punkt. På linien $y = k/a$ har banerne lodret tangent, og på linien $x = h/b$ har banerne vandret tangent. Herefter er det nemt at få en første fornemmelse af en banekurve, der begynder i et punkt $\mathbf{x}_0 = (x_0, y_0)$ med $x_0 = h/b$ og $y_0 > k/a$:

Banen begynder i $\mathbf{x}_0$, hvor $\dot{y} = 0$ og $\dot{x} < 0$: kurven har vandret tangent ($\dot{y} = 0$), og bevæger sig med venstre ($\dot{x} < 0$), og kommer herved til område A, hvor også $\dot{y} < 0$. Så længe den befinder sig i A, må den altså bevæge sig nedad mod venstre. Den kan ikke krydse y -aksen (som jo i sig selv er en bane). Derfor må den forlade område A ved at ramme linien $y = k/a$ med lodret tangent, hvorefter den trænger ind i område B. Her er $\dot{y} < 0$ og $\dot{x} > 0$: i område B bevæger kurven sig altså nedad mod højre. Den kan ikke krydse x -aksen, og må altså forlade område B ved at ramme linien $x = h/b$ med vandret tangent. Herefter trænger den ind i område C, hvor $\dot{x} > 0$ og $\dot{y} > 0$: den bevæger sig opad mod højre. Denne observation („opad mod højre“) er ikke i sig selv nok til at sikre at kurven rammer linien $y = k/a$; men ved at sammenholde kurvens hældningskoefficient $\dot{y}/\dot{x}$ med de givne differentialligninger er det let at udelukke, at $x(t) \rightarrow \infty$ samtidig med at y er begrænset. Derfor overskrides linien $y = k/a$, hvorefter kurven bevæger sig ind i område D: opad

10. juni 2002

mod venstre. Samme argument som for område C giver, at kurven til sidst vil ramme linien $x = h/b$.

Analysen fortæller ikke, om kurven vil ramme over eller i eller under begyndelsespunktet x_0 . Faktisk rammes begyndelsespunktet x_0 eller, ækvivalent: *Alle baner er lukkede kurver.*

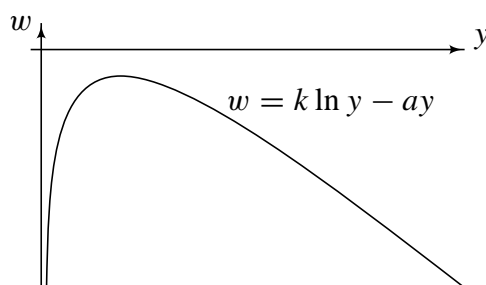
Eksempel 14. Banerne for Lotka–Volterra's ligninger, $\dot{x} = kx - axy$, $\dot{y} = bxy - hy$, kan bestemmes ved at eliminere t : Af ligningerne fås, idet $dy/dx = \dot{y}/\dot{x}$:

$$\frac{dy}{dx} = \frac{y(bx - h)}{x(k - ay)},$$

som er en separabel differentiaalligning med den ubekendte funktion $y = y(x)$. Løsning ved separation: $\int (k/y - a)dy = \int (b - h/x)dx$, altså

$$(*) \quad k \ln y - ay = bx - h \ln x + \text{konstant.}$$

Hver bane ligger altså på en af kurverne bestemt ved (*) for en passende værdi af konstanten. For at se, at banerne er lukkede kurver, betragtes grafen for funktionen $w = k \ln y - ay$ på højresiden:

Det fremgår, at ligningen (*), for en given værdi af x , har 0, 1, eller 2 løsninger y . Og mere præcist, at der findes tal x' og x'' således, at (*) har to løsninger y for $x' < x < x''$, én løsning y for $x = x'$ eller $x = x''$, og ingen løsninger ellers. Men det betyder netop, at kurven, der beskrives ved (*), er en „pæn“ lukket kurve.

Eksempel 15. Variationsproblemet med givne begyndelses- og slutværdier:

$$(\min) \quad L(x) = \int_{t_0}^{t_1} \sqrt{1 + (\dot{x})^2} dt \text{ for } x(t_1) = x_1, x(t_2) = x_2.$$

Integralet er længden af kurven fra (t_0, x_0) til (t_1, x_1) bestemt ved grafen for $x = x(t)$. Her er $F(t, x, y) = \sqrt{1 + y^2}$, og dermed $\partial F/\partial x = 0$ og $\partial F/\partial y = y/\sqrt{1 + y^2}$. Sættes $q := \sqrt{1 + (\dot{x})^2}$ får man $\partial F/\partial y = \dot{x}/q$ og $\dot{q} = (1/2q)2\dot{x}\ddot{x} = \dot{x}\ddot{x}/q$. Derfor er

$$\frac{d}{dt} \frac{\partial F}{\partial y} = \frac{d}{dt} \left(\frac{\dot{x}}{q} \right) = \frac{\ddot{x}q - \dot{x}\dot{q}}{q^2} = \frac{(q - \dot{x}^2/q)\ddot{x}}{q^2} = \frac{(q^2 - \dot{x}^2)\ddot{x}}{q^3} = \frac{\ddot{x}}{q^3}.$$

Da $\partial F/\partial x = 0$, er Euler's differentiaalligning denne: $\ddot{x} = 0$, som øjensynlig har den generelle løsning $x = at + b$. Værdierne x_1, x_2 i endepunkterne bestemmer a og b . Konklusion?

10. juni 2002

Eksempel 16. Et trick: Euler's differentiaalligning, samlet på den ene side af lighedstegnet,

$$(EL) \quad \frac{\partial F}{\partial x} - \frac{d}{dt} \frac{\partial F}{\partial y} = 0,$$

kan simplificeres, hvis $F(t, x, y)$ kun afhænger af (x, y) : Af

$$\frac{d}{dt} F = \frac{\partial F}{\partial x} \cdot \dot{x} + \frac{\partial F}{\partial y} \cdot \ddot{x} \quad \text{og} \quad \frac{d}{dt} \left(\frac{\partial F}{\partial y} \cdot \dot{x} \right) = \frac{d}{dt} \frac{\partial F}{\partial y} \cdot \dot{x} + \frac{\partial F}{\partial y} \cdot \ddot{x}$$

fås, ved trække den sidste ligning fra den første, at

$$\frac{d}{dt} \left(F - \frac{\partial F}{\partial y} \cdot \dot{x} \right) = \left(\frac{\partial F}{\partial x} - \frac{d}{dt} \frac{\partial F}{\partial y} \right) \cdot \dot{x}.$$

Heraf ses: De ikke-konstante løsninger til Eulerligningen er netop de ikke-konstante løsninger til følgende ligning:

$$F - \frac{\partial F}{\partial y} \cdot \dot{x} = \text{konstant}.$$

Eksempel 17. Minimer $L(x) = \int_{t_0}^{t_1} \sqrt{1 + (\dot{x})^2} dt$ for givne værdier $x(t_1) = x_1, x(t_2) = x_2$ [Samme opgave som i et tidligere eksempel!]. Trick'et giver ligningen:

$$\sqrt{1 + \dot{x}^2} = \frac{\dot{x}}{\sqrt{1 + \dot{x}^2}} \cdot \dot{x} + \text{konstant},$$

som simplificeres til

$$1 = \sqrt{1 + \dot{x}^2} \cdot \text{konstant},$$

altså $\dot{x} = \text{konstant}$. Det følger, at $x = at + b$.

Eksempel 18. Variationsproblem med givne randværdier:

$$(\min) \quad V(x) = \pi \int_{t_0}^{t_1} x^2 dt \quad \text{for } x(t_1) = x_1, x(t_2) = x_2.$$

Integralet er, bortset fra faktoren π , rumfanget af det legeme der fremkommer, når grafen af funktionen $x = x(t)$ drejes omkring t -aksen. Her er $\partial F / \partial y = 0$, så trick'et giver ligningen $x^2 = 0$, dvs $x(t)$ er nul-funktionen. Men det kan jo ikke kombineres med de givne bibetingelser. Overrasket?

Eksempel 19. Variationsproblem med givne randværdier:

$$(\min) \quad O(x) = 2\pi \int_{t_0}^{t_1} x \sqrt{1 + \dot{x}^2} dt \quad \text{for } x(t_1) = x_1, x(t_2) = x_2.$$

Integralet er, bortset fra faktoren 2π , overfladen (fraregnet „top“ og „bund“) af det legeme der fremkommer, når grafen af funktionen $x = x(t)$ drejes omkring t -aksen. Her er $\partial F / \partial \dot{x} = x \dot{x} / \sqrt{1 + \dot{x}^2}$, så trick'et giver ligningen

$$x \sqrt{1 + \dot{x}^2} - \frac{x \dot{x}^2}{\sqrt{1 + \dot{x}^2}} = C.$$

Multipliseres med $\sqrt{1 + \dot{x}^2}$, fås $x = C \sqrt{1 + \dot{x}^2}$, altså

$$\dot{x} = \pm \sqrt{(x/C)^2 - 1}.$$

Løsninger er „kædelinier“: $x = C \cosh(t - D)/C$, hvor $\cosh t := (e^t - e^{-t})/2$.

Eksempel 20. Jeg kører i bil fra HHK kl 11.30 og skal være på KU kl 12.00, altså efter $\frac{1}{2}$ time. Afstanden er 3 km. Hvordan regulerer jeg farten, $u = u(t)$, således, at benzinforbruget minimaliseres? Idet jeg regner med, at benzinforbruget pr tidsenhed er proportionalt med kvadratet på farten, fås følgende kontrolproblem:

$$(\max) \quad \int_0^{1/2} (-u^2) dt \quad \text{for } 0 \leq u \leq 50, \dot{x} = u, x(0) = 0, x(\frac{1}{2}) = 3.$$

Bemærk, at spring er tilladte for kontroller, fx er $u(t) = 50$ for $t \leq 3/50$ og $u(t) = 0$ for $t > 3/50$ („kør 50 km/time i de første 3,6 minutter, og hold så stille resten af tiden“) en tilladt kontrol.

Løsning via Sætning 9.1:

$$H = -u^2 + pu, \quad \partial H / \partial x = 0, \quad \text{dvs } \dot{p} = 0.$$

Derfor på $p(t)$ være konstant. Og så må $u = u(t)$, som maksimerer H , være konstant, $u = C$. Ligningen $\dot{x} = C$ med $x(0) = 0$ giver $x = Ct$, og slutbetingelsen giver $C \cdot \frac{1}{2} = 3$, dvs $C = 6$. Altså er $u = 6$. Betingelsen i Sætning 9.1 er opfyldt: H er klart konkav som funktion af u , og dermed som funktion af (x, u) . Svaret er altså: farten skal være konstant, 6 km/time. Herefter kan den adjungerede (konstante) funktion i øvrigt bestemmes: $u = 6$ er et indre punkt, så $\partial H / \partial u = 0$, dvs $-2u + p = 0$ for $u = 6$, hvoraf $p = 12$.

Eksempel 21. Et kontrolproblem:

$$(\max) \int_0^T (u - \lambda x) dt \quad \text{for } 0 \leq u \leq h, \dot{x} = rx - u, x(0) = x_0, x(T) = x_T.$$

Her er $x = x(t)$ bestanden af fisk, differentialligningen siger eksponentiel vækst, men den hæmmes af kontrollen, som er fangstknoten $u(t)$. Profitraten er proportional med u , men herfra skal trækkes omkostningerne, λx , hvor $\lambda > 0$, hvis det er fisk fra et dambrug, og $\lambda = 0$, hvis det er fisk i Nordsøen. Integralet er altså den nettoprofiten.

Vi prøver, om Sætning 9.1 kan anvendes: Hamiltonfunktionen (med $p_0 = 1$):

$$(1) \quad H = u - \lambda x + p(rx - u) = (1 - p)u + rpx - \lambda x.$$

Den er lineær i u , x , og specielt konkav. Differentialligningen $\dot{p} = -\partial H/\partial x$ for den adjungerede funktion p :

$$(2) \quad \dot{p} = -rp + \lambda.$$

Af udtrykket for H fås umiddelbart, for den optimale kontrol $u = u(t)$:

$$(3) \quad u(t) = \begin{cases} 0 & \text{når } p(t) > 1, \\ h & \text{når } p(t) < 1. \end{cases}$$

Betragt løsningerne til $\dot{x} = rx - u$, med $x(0) = x_0$. Den største løsning fås med $u \equiv 0$; det giver $x = x_0 e^{rt}$ med en slutværdi $x_{\max} = x_0 e^{rT}$. Den mindste løsning fås med $u = h$; det giver $x = (x_0 - h/r)e^{rt} + h/r$ og en tilsvarende slutværdi $x_{\min}$. Slutværdien $x(T)$ af en løsning $x(t)$ må altså ligge mellem slutværdierne $x_{\min}$ og $x_{\max}$. Kontrolproblemet kan således kun have løsninger, hvis den givne slutværdi x_T opfylder ulighederne,

$$(4) \quad x_{\min} \leq x_T \leq x_{\max}, \quad \text{hvor } x_{\min} = (x_0 - h/r)e^{rT} + h/r, \quad x_{\max} = x_0 e^{rT}.$$

Hvis lighed gælder et af de to steder, er der kun én tilladt kontrol, og så er problemet jo trivielt. Antag altså, at der er skarp ulighed begge steder i (4). Det følger da, at for den optimale kontrol u må begge muligheder i (3) være tilstede: ligheden $p(t) = 1$ må være opfyldt for en værdi $t = \bar{t}$ med $0 < \bar{t} < T$. Det er let at løse differentialligningen (2):

$$(5) \quad p(t) = Ce^{-rt} + \lambda/r.$$

Da vi skal have $p(\bar{t}) = 1$ for en værdi $\bar{t} > 0$, følger det, at i (5) må vi have $C > 0$ hvis $\lambda/r < 1$, og $C < 0$ hvis $\lambda/r > 1$ (tilfældet $\lambda/r = 1$ udsættes lidt). Antag først, at $\lambda/r < 1$. Da er $C > 0$ i (5), og det følger, at $p(t)$ er aftagende. Derfor er $p(t) > 1$ for $t < \bar{t}$ og $p(t) < 1$ for $t > \bar{t}$. Altså er, i følge (3),

$$u(t) = \begin{cases} 0 & \text{for } 0 \leq t < \bar{t}, \\ h & \text{for } \bar{t} < t \leq T, \end{cases} \quad \text{når } \lambda/r < 1.$$

Nu kan $x(t)$ bestemmes: I begyndelsen, for $t_0 \leq t \leq \bar{t}$, er $\dot{x} = rx$. Altså er $x = x_0 e^{rt}$, som giver værdien $\bar{x} = x(\bar{t}) = x_0 e^{r\bar{t}}$. I resten af tiden, dvs for $\bar{t} \leq t \leq T$, er $\dot{x} = rx - h$, og da $x(\bar{t}) = \bar{x}$ fås

$$x = (\bar{x} - h/r)e^{-r(t-\bar{t})} + h/r = (x_0 - (h/r)e^{-r\bar{t}})e^{rt} + h/r.$$

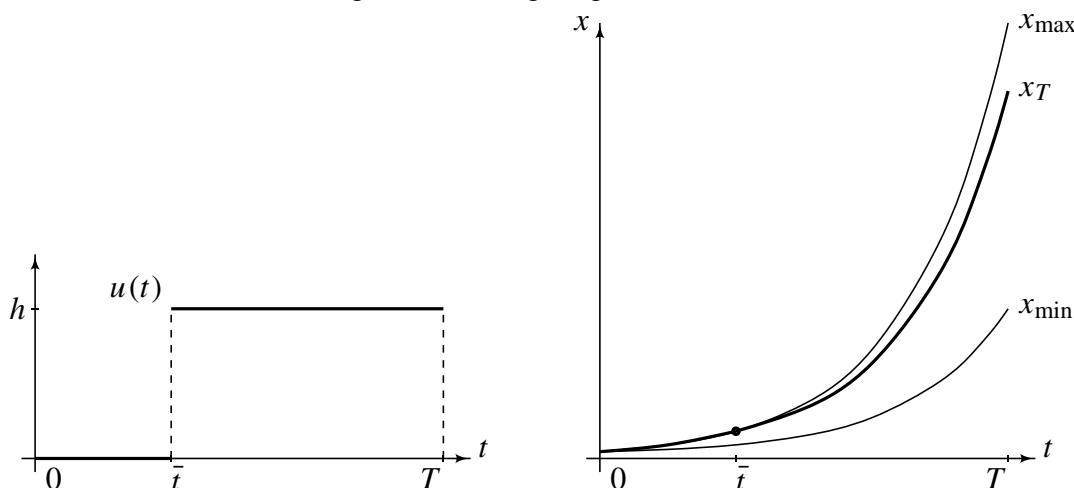
Slutbetingelsen er $x(T) = x_T$, altså

$$(x_0 - (h/r)e^{-r\bar{t}})e^{rT} + h/r = x_T.$$

Heraf bestemmes fx først $e^{r(T-\bar{t})}$:

$$e^{r(T-\bar{t})} = (x_0 e^{rT} - x_T + h/r)/(h/r),$$

og derefter $\bar{t}$ ved – bl.a. – at tage den naturlige logaritme.

Hvis $\lambda/r > 1$, fås den komplementære situation: $u(t) = h$ i begyndelsen, for $0 \leq t \leq \bar{t}$, og $u(t) = 0$ i slutningen, for $\bar{t} < t \leq T$. Også her bestemmes $\bar{t}$ nu ud fra slutbetingelsen $x(T) = x_T$. Forudsætningerne i Sætning 9.1 er opfyldt: den således bestemte funktion er en optimal kontrol.

Hvis $\lambda/r = 1$, altså $\lambda = r$, er enhver tilladt kontrol en optimal kontrol. Integranden $u - \lambda x$ er jo lig med $-(rx - u)$, dvs lig med $-\dot{x}$. Altså er

$$\int_0^T (u - \lambda x) dt = - \int_0^T \dot{x} dt = x(0) - x(T) = x_0 - x_T.$$

Eksempel 22. Et kontrolproblem:

$$(\max) \int_0^T U(1-s) dt \quad \text{for } 0 \leq s \leq 1, \dot{x} = s, x(0) = x_0, x(T) \geq x_T.$$

10. juni 2002

Her er $U(c)$ en konkav nyttefunktion, dvs $U' > 0$ og $U'' < 0$. Tallene T , x_0 og x_T er givne: det antages, at

$$(1) \quad x_0 < x_T < x_0 + T$$

Hamiltonfunktionen,

$$(2) \quad H(t, x, s, p) = U(1 - s) + ps,$$

er konkav. Betingelserne (I), (II), og (III) er derfor tilstrækkelige. Vi prøver om de kan opfyldes med (x, s, p) .

Da $\partial H/\partial x = 0$, giver (I), at $\dot{p} = 0$, altså at p er konstant, $p(t) = \bar{p}$. Tallet $\bar{s}$, der maksimerer Hamiltonfunktionen (2), er derfor også konstant, så $s(t) = \bar{s}$ for alle t . Ifølge (III) er $\bar{p} \geq 0$. Funktionen U er voksende, så $U(1 - s)$ er aftagende; den maksimeres altså i $s = 0$. Hvis $\bar{p} = 0$, må vi altså have $\bar{s} = 0$. Og hvis $\bar{s} = 0$, får vi $\dot{x} = 0$, dvs $x(t) \equiv x_0$, i modstrid med (1), da vi kræver $x(T) \geq x_T$. Derfor er $\bar{s} > 0$, og $\bar{p} > 0$. Af $\bar{p} > 0$ og (III) følger, at vi må have $x(T) = x_T$. Hvis $\bar{s} = 1$, har vi $\dot{x} = 1$, altså $x = t + x_0$, men så er $x(T) = T + x_0$, i modstrid med (1). Altså har vi

$$0 < \bar{s} < 1, \quad \bar{p} > 0.$$

Herefter er $\dot{x} = \bar{s}$, altså $x = \bar{s}t + x_0$, og slutbetingelsen giver $x_T = \bar{s}T + x_0$, dvs $\bar{s} = (x_T - x_0)/T$. For at sikre, at denne værdi $\bar{s}$, i det indre af intervallet $[0, 1]$, maksimerer Hamiltonfunktionen, på $\bar{p}$ defineres således, at $\partial H/\partial s = 0$ i $\bar{s}$. Vi skal altså have

$$\bar{s} = (x_T - x_0)/T, \quad \bar{p} = U'(1 - \bar{s}).$$

Med disse valg er betingelserne opfyldt: $s(t) \equiv \bar{s}$ er den optimale kontrol, og $x = \bar{s}t + x_0$ den tilsvarende tilstand.

Eksempel 23. Kontrolproblem, fra eksamen, Juli 2001 (en ufuldstændig besvarelse):

$$(\max) \quad \int_0^2 (-2tx - u^2) dt \quad \text{for } -1 \leq u \leq 1, \dot{x} = 2u, x(0) = 1, x(2) \text{ fri.}$$

Type (c), så $p(2) = 0$. Hamiltonfunktionen,

$$H = -2tx - u^2 + 2pu,$$

er konkav, fordi $-2tx + 2pu$ er lineær i x, u og $-u^2$ er konkav. Da $\partial H/\partial x = -2t$, er

$$\dot{p} = 2t, \quad \text{altså } p = t^2 - 4 \quad (\text{idet jo } p(2) = 0).$$

Specielt er $p(t) \leq 0$ for alle t . Videre er $\partial H/\partial u = -2u + 2p$. For den værdi af u , der maksimerer H , har vi derfor enten $-2u + 2p \leq 0$ og $u = -1$ (opfyldt for $p \leq -1$), eller $-2u + 2p = 0$ og $-1 < u < 1$ (opfyldt for $p = u$ og $-1 < p < 1$), eller $-2u + 2p \geq 0$ og $u = 1$ (opfyldt for $p \geq 1$). Funktionen p er kendt. Det følger, at $u = -1$ når $p < -1$, dvs når $0 \leq t < \sqrt{3}$, og $u = p = t^2 - 4$ for $\sqrt{3} < t \leq 4$.

Da $\dot{x} = 2u$, fås $x = -2t + 1$ for $0 \leq t \leq \sqrt{3}$, og $x = 2t^3/3 - 8t + C$ for $\sqrt{3} < t \leq 2$. De to udtryk skal stemme overens for $t = \sqrt{3}$; det giver $C = 4\sqrt{3} + 1$.

Eksempel 24. Samme problem, men med skrotværdi:

$$(\max) \quad -e^{-x(2)-3} + \int_0^2 (-2tx - u^2) dt \quad \text{for } -1 \leq u \leq 1, \dot{x} = 2u, x(0) = 1.$$

Skrotværdifunktionen $S(x) = -e^{-x-3}$ er konkav, og $dS/dx = e^{-x-3}$. Betingelsen (III) giver altså

$$(1) \quad p(2) = e^{-x(2)-3}.$$

Af $\dot{x} = 2u \geq -2$ og $x(0) = 1$ følger, at $x(t) \geq 1 - 2t$. Specielt er $x(2) \geq -3$. Derfor er $-x(2) - 3 \leq 0$. Eksponenten på højresiden i (1) er altså negativ. Af (1) følger derfor, at $0 < p(2) < 1$. Da $\dot{p} = 2t$, følger det, at p antager værdien -1 for et punkt $\bar{t}$:

$$(2) \quad p = t^2 - \bar{t}^2 - 1, \quad \text{med } 0 < \bar{t} < 2$$

(endda med $2 < \bar{t}^2 < 3$ svarende til at $0 < p(2) < 1$).

På intervallet $[0, \bar{t}]$ fås $u \equiv -1$, og $x = -2t + 1$, med $x(\bar{t}) = -2\bar{t} + 1$. Denne værdi tages som begyndelsesværdi på det næste interval $[\bar{t}, 2]$. Her er $u = p$, og $\dot{x} = 2u$, dvs

$$\dot{x} = 2t^2 - 2\bar{t}^2 - 2,$$

hvoraf, for $t \geq \bar{t}$:

$$(3) \quad x = \frac{2}{3}t^3 - 2\bar{t}^2 t - 2t + \frac{4}{3}\bar{t}^3 + 1.$$

Endelig, fra (2) og (3) kan man opnå slutværdierne $p(2)$ og $x(2)$, og nu giver (1) en ligning til bestemmelse af $\bar{t}$. Den ligning er nu ikke sådan at løse eksplicit.

Eksempel 25. Kontrolproblem, fra eksamen, Juni 2001 (en ufuldstændig besvarelse):

$$(\max) \quad \int_0^2 (6u - x^4) dt \quad \text{for } 0 \leq u \leq 1, \dot{x} = u, x(0) = 1, x(2) \text{ fri.}$$

Type (c), så $p(2) = 0$. Hamiltonfunktionen,

$$H = 6u - x^4 + pu,$$

er konkav i x, u , så kandidaterne er løsninger. Fra (I) og (III) fås:

$$(1) \quad \dot{p} = 4x^3, \quad p(2) = 0,$$

og af (II) fås:

$$(2) \quad u = \begin{cases} 1, & \text{hvis } p > -6, \\ 0, & \text{hvis } p < -6. \end{cases}$$

10. juni 2002

Af $\dot{x} = u$ med $u(t) \geq 0$ følger, at $x(t)$ er voksende; specielt er $x(t) \geq x(0)$, dvs $x(t) \geq 1$. Nu følger af (1), at $\dot{p} \geq 4$, og videre, at $p(t) \leq 4(t - 2)$. Altså er $p(0) \leq -8$. Da $p(0) \leq -8$, $p(2) = 0$ og $p(t)$ er strengt voksende, findes ét punkt t^* med $0 < t^* < 2$ således, at

$$(3) \quad p(t^*) = -6.$$

Nu fremgår det af (2), idet $p(t)$ er voksende, at

$$(4) \quad u = \begin{cases} 0, & \text{hvis } 0 \leq t < t^*, \\ 1, & \text{hvis } t^* < t < 2. \end{cases}$$

Herefter bestemmes først x (af $\dot{x} = u$, $x(0) = 1$), og dernæst p (af $\dot{p} = 4x^3$, $p(t^*) = -6$):

$$x = \begin{cases} 1, \\ t - t^* + 1, \end{cases} \quad \dot{p} = \begin{cases} 4, \\ 4(t - t^* + 1)^3, \end{cases} \quad p = \begin{cases} 4(t - t^*) - 6, & \text{hvis } 0 \leq t < t^*, \\ (t - t^* + 1)^4 - 7, & \text{hvis } t^* < t \leq 2. \end{cases}$$

Endelig kan t^* bestemmes af betingelsen $p(2) = 0$: det giver $(3 - t^*)^4 = 7$, altså $t^* = 3 - \sqrt[4]{7}$. Med denne værdi af t^* er den optimale kontrol u bestemt ved (4).

Eksempel 26. Næsten samme problem, med skrotværdi:

$$(\max) \quad -6x(2) + \int_0^2 (6u - x^4) dt \quad \text{for } 0 \leq u \leq 1, \dot{x} = u, x(0) = 1.$$

Skrotværdifunktionen er $-6x$, som er lineær, og derfor konkav. Betingelsen (III), $p(2) = (dS/dx)(x(2))$, giver

$$p(2) = -6.$$

Da p er voksende, og $p(2) = -6$, er $p(t) < -6$ for $t < 2$. Altså er $u \equiv 0$ den optimale kontrol. Den giver $\dot{x} = 0$. Altså er x en konstant, $x \equiv x(0) = 1$.

Eksempel 27. Kontrolproblem med skrotværdi, jfr [S, Eksempel 2, s. 358],

$$(\max) \quad -\frac{1}{2}x(T)^2 + \int_0^T x dt, \quad \dot{x} = x + u, x(0) = 0, -1 \leq u \leq 1.$$

Hamiltonfunktionen,

$$H(t, x, u, p) = x + p(x + u),$$

er lineær i x, u , og specielt konkav, og skrotværdifunktionen $S(x) = -\frac{1}{2}x^2$ er konkav. Altså er kandidaterne løsninger til problemet.

Betingelsen (I), $\dot{p} = -\partial H/\partial x$, giver $\dot{p} = -1 - p$, med den generelle løsning,

$$(1) \quad p = -1 + Ce^{-t}.$$

10. juni 2002

Bemærk, at $p(t) \rightarrow -1$ for $t \rightarrow \infty$; hvis $C > 0$, har $p(t)$ et nulpunkt t^* , bestemt ved $C = e^{t^*}$, og $p(t) > 0$ for $t < t^*$ og $p(t) < 0$ for $t > t^*$. Nulpunktet opfylder $0 \leq t^* \leq T$, når $1 \leq C \leq e^T$.

Betingelsen (II) giver, at

$$(2) \quad u = 1, \text{ når } p > 0, \text{ og } u = -1, \text{ når } p < 0.$$

Da $S(x) = -\frac{1}{2}x^2$, er $dS/dx = -x$. Betingelsen (III), $p(T) = dS/dx(x(T))$, giver altså

$$(3) \quad p(T) = -1 + Ce^{-T} = -x(T).$$

Der er tre muligheder: $C \geq e^T$, $C \leq 1$, eller $1 < C < e^T$. Det er let at udelukke de to første: Antag, at $C \geq e^T$. Da er $p(t) > 0$ for alle $0 \leq t < T$. Derfor er $u \equiv 1$. Af $\dot{x} = x + 1$ og $x(0) = 0$ følger, at $x = -1 + e^t$. Men så er $x(t) > 0$ og $p(t) \geq 0$ for $t > 0$, i modstrid med (3). Antag dernæst, at $C \leq 1$. Da er $p(t) < 0$ for $t > 0$. Derfor er $u \equiv -1$. Af $\dot{x} = x - 1$ og $x(0) = 0$ følger $x = 1 - e^t$. Men så er $p(t) < 0$ og $x(t) < 0$ for $t > 0$, i modstrid med (3).

Tilbage er den sidste mulighed: $1 < C < e^T$. Med $C = e^{t^*}$, altså $t^* = \ln C$, er $0 < t^* < T$, og

$$(4) \quad u = \begin{cases} 1, & \text{når } 0 \leq t < t^* \\ -1, & \text{når } t^* < t \leq T. \end{cases}$$

Betragt først intervallet $[0, t^*]$. Her er $u \equiv 1$, og altså $\dot{x} = x + 1$. Af $x(0) = 0$ følger så, at $x = -1 + e^t$. I det højre endepunkt t^* er værdien lig med $x(t^*) = -1 + e^{t^*}$. Denne værdi tages som begyndelsesværdi på det andet interval $[t^*, T]$. Her er $u \equiv -1$, og altså $\dot{x} = x - 1$. Af $x(t^*) = -1 + e^{t^*}$ følger så, at

$$x(t) = 1 + (-2 + e^{t^*})e^{t-t^*}, \quad \text{for } t \geq t^*.$$

Af (3) følger nu, at $-1 + Ce^{-T} = -1 - (-2 + e^{t^*})e^{T-t^*}$. Da $C = e^{t^*}$, er altså

$$-1 + Ce^{-T} = -1 - (-2 + C)e^T/C.$$

Multipliseres med Ce^T fås, efter omordning, en andengradslikning:

$$C^2 + e^{2T}C - 2e^{2T} = 0;$$

dens positive løsning er

$$C = \frac{\sqrt{e^{2T} + 8} - e^T}{2} e^T.$$

Det er let at se, at brøken (faktoren foran e^T) altid ligger mellem e^{-T} og 1. Tallet C ligger altså mellem 1 og e^T . Altså ligger $t^* = \ln C$ mellem 0 og T , og med denne værdi af t^* er den optimale kontrol u bestemt ved (4).

Eksempel 28. Kontrolproblem med skrotværdi, jfr [S, Eksempel 1, s. 357]:

$$(\max) \quad -x(T)^2 + \int_0^T (1 - tx - u^2) dt, \quad \dot{x} = u, \quad x(0) = x_0.$$

Der er ingen restriktioner på u . Hamiltonfunktionen er

$$H = 1 - tx - u^2 + pu.$$

Betingelsen (I) giver $\dot{p} = t$, altså

$$(1) \quad p(t) = \frac{1}{2}t^2 + C.$$

Da der ikke er indskrænkninger på u , bestemmes maksimumpunktet $u = u(t)$ ved at løse ligningen $\partial H/\partial u = 0$. Det giver

$$(2) \quad u = \frac{1}{2}p.$$

Endelig er skrotværdifunktionen $S(x) = -x^2$ konveks, og $dS/dx = -2x$. Betingelsen (III) giver derfor

$$(3) \quad p(T) = -2x(T).$$

Af (1) og (2) fås $u = \frac{1}{4}t^2 + \frac{1}{2}C$, og af $\dot{x} = u$ og $x(0) = x_0$ fås, at

$$(4) \quad x = \frac{1}{12}t^3 + \frac{1}{2}Ct + x_0.$$

Nu kan C bestemmes af (1), (2), og (3):

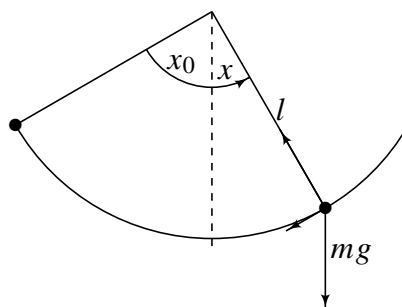
$$\frac{1}{2}T^2 + C = -\frac{1}{6}T^3 - CT - 2x_0,$$

hvoraf

$$C = -\frac{\frac{1}{6}T^3 + \frac{1}{2}T^2 + 2x_0}{1 + T}.$$

Med denne værdi af C er den optimale kontrol u givet ved (2) og (1).

Eksempel 29. Betragt et svingende pendul, med masse m og længde l :

Udsvingsvinklen fra den lodrette stilling er $x = x(t)$. Tyngdekraften, af størrelsen mg , har en komponent langs med stangen og en komponent vinkelret på stangen, af størrelsen $mg \sin x$. Det er alene den sidste komponent, der ændrer på x . Newton's anden lov (kraft=masse·acceleration), giver derfor differentiaalligningen $mg \sin x = -m \cdot l\ddot{x}$, altså

$$(1) \quad \ddot{x} + k \sin x = 0, \quad \text{hvor } k = g/l.$$

Alternativ: Fra udsvinget med vinklen $x_0 = x(0)$ til udsvinget med vinklen $x = x(t)$ ændres højden fra $l(1 - \cos x_0)$ til $l(1 - \cos x)$. Ændringen i højde er altså $l(\cos x_0 - \cos x)$. Derfor ændres beliggenhedsenergien med $mg \cdot l(\cos x_0 - \cos x)$. Bevægelsesenergien er $\frac{1}{2}mv^2$, hvor $v = l\dot{x}$ er farten. Bevægelsesenergien ændres altså med $\frac{1}{2}ml^2(\dot{x}^2 - \dot{x}_0^2)$, hvor $\dot{x}_0 = \dot{x}(0)$. Da energien er konstant, følger det, at

$$\frac{1}{2}ml^2(\dot{x}^2 - \dot{x}_0^2) + mgl(\cos x_0 - \cos x) = 0.$$

Altså er

$$(2) \quad \dot{x}^2 - \dot{x}_0^2 = 2k(\cos x - \cos x_0).$$

Specielt, hvis pendulet igangsættes med udsving x_0 og hastigheden $\dot{x}_0 = 0$, så er

$$(3) \quad \dot{x}^2 = 2k(\cos x - \cos x_0).$$

Det er ikke så svært at se, at de to differentiaalligninger (1) og (2) er ensbetydende.

Eksempel 30. Når x er lille (dvs tæt ved 0), er $\sin x \approx x$, og differentiaalligningen for pendulet kan approksimeres med følgende:

$$\ddot{x} + kx = 0, \quad \text{hvor } k = g/l.$$

Det er en lineær, homogen, andenordens ligning. Det karakteristiske polynomium er $z^2 + k$, med rødderne $z = \pm i\sqrt{k}$. Den generelle løsning er derfor $x = C \cos(\sqrt{k}t + D)$. Bemærk specielt, at alle løsninger har den samme periode, nemlig $2\pi/\sqrt{k}$. For denne tilnærmede model af pendulet er svingningstiden, uanset udsvingets størrelse, altså bestemt ved formlen,

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{l}{g}}.$$

Det skal bemærkes, at for løsningerne til den egentlige pendulligning, vil svingningstiden afhænge af udsvingets størrelse.

10. juni 2002

Eksempel 31. Differentialligningen for pendulet er en andenordensligning, $\ddot{x} + k \sin x = 0$ med $k > 0$. Den ændres til et system af førsteordensligninger ved at indføre en ny ubekendt funktion $y = \dot{x}$:

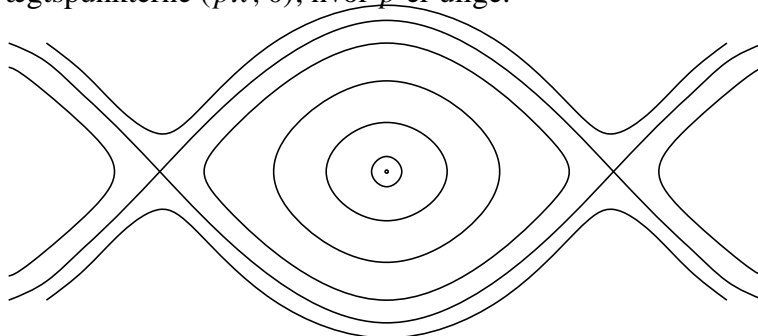
$$\begin{aligned}\dot{x} &= y, \\ \dot{y} &= -k \sin x.\end{aligned}$$

Ligevægtpunkter er punkterne $(0, p\pi)$, hvor $p \in \mathbb{Z}$. Jacobimatricen er $\begin{pmatrix} 0 & 1 \\ -k \cos x & 0 \end{pmatrix}$, med determinanten $k \cos x$. I ligevægtpunkter $(0, p\pi)$ med p ulige bliver determinanten $-k$, og dermed negativ. Sådanne punkter er altså saddepunkter, og specielt ustabile. Hvis p er lige, bliver determinanten k , og dermed positiv, og da matricen har sporet 0, får vi ingen information om stabilitet i disse punkter. At disse punkter faktisk er lokalt stabile ses ved at bestemme banekurverne:

Eliminér t ved at dividere den nederste ligning med den øverste, separere, og integrere:

$$(*) \quad \frac{dy}{dx} = \frac{-k \sin x}{y}; \quad y dy = -k \sin x dx; \quad y^2 = 2k(\cos x - C).$$

Den sidste ligning, for forskellige værdier af C , er ligningen for banerne. På venstresiden er $y^2 \geq 0$. For $C > 1$ er højresiden altid negativ: ingen løsninger til ligningen. For $C = 1$ er højresiden negativ med mindre $\cos x = 1$, dvs $x = 2q\pi$: løsningerne er ligevægtpunkterne $(p\pi, 0)$, hvor p er lige. For $-1 < C < 1$ kan vi vælge x_0 med $\cos x_0 = C$ og $0 < x_0 < \pi$. Højresiden er så positiv, præcis når $-x_0 + 2q\pi < x < x_0 + 2q\pi$ (med passende $q \in \mathbb{Z}$), og for hver sådan x -værdi er der to løsninger y : løsningerne udgør en række lukkede baner. For $C < -1$ er højresiden altid positiv: der er to adskilte baner. Tilfældet $C = -1$ er et gænsetilfælde, hvor højresiden er positiv med mindre $\cos x = -1$: de to baner krydser hinanden i ligevægtpunkterne $(p\pi, 0)$, hvor p er ulige.

Eksempel 32. $0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, \dots$ er Fibonacci's talfølge. Den er bestemt (rekursivt) ved differensligningen $x_{t+2} = x_{t+1} + x_t$ og begyndelsesbetingelserne $x_0 = 0$ og $x_1 = 1$.

Eksempel 33. Antag, at udbud S og efterspørgsel D efter en vare afhænger lineært af prisen p sådan: $S = ap - b$ og $D = -cp + d$ („udbuddet stiger med prisen, efterspørgslen falder med prisen“). I den „kontinuerte“ model styres udviklingen af en differentialligning [S, s. 15]:

$$\dot{p} = \lambda \cdot (D - S) = -\lambda(a + c)p + \lambda(b + d).$$

10. juni 2002

Ligevægtsløsningen (den konstante løsning) er $p = (b+d)/(a+c)$; den er asymptotisk stabil. Den kontinuerte model forudsætter, at udbuddet kan varieres „umiddelbart“ med prisen nu.

Den diskrete model tager hensyn til, at det er udbuddet i næste periode, der styres af prisen nu; det antages altså at

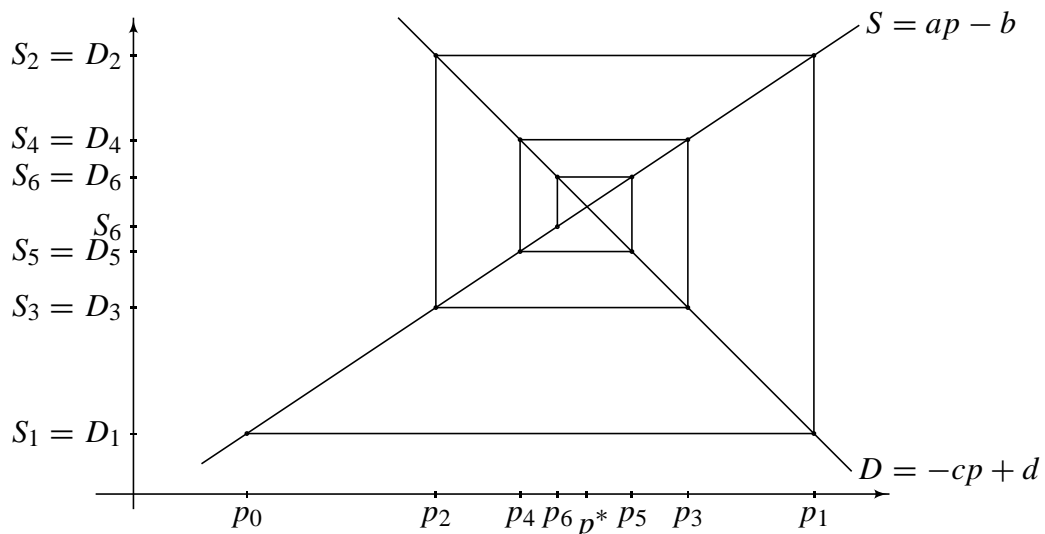
$$(1) \quad D_t = -cp_t + d, \quad (2) \quad S_{t+1} = ap_t - b, \quad (3) \quad D_t = S_t.$$

Det er den sidste ligning („i hver periode sælges hele produktionen“), der styrer udviklingen. Af ligningerne fås: $-cp_{t+1} + d = D_{t+1} = S_{t+1} = ap_t - b$. Efter division med $-c$ og omformning fås:

$$(4) \quad p_{t+1} = -\frac{a}{c}p_t + \frac{b+d}{c};$$

ligevægten, den konstante løsning, er $p^* = (b+d)/(a+c)$. Den er asymptotisk stabil, hvis $|-a/c| < 1$, dvs hvis $c > a$. Dette resultat er:

Spindelvævssætningen. Hvis efterspørgslen er mere prisfølsom end udbuddet, så konvergerer prisen p_t mod ligevægtsprisen p^* . Den kan illustreres sådan:

Eksempel 34. Udtrykket for udbuddet kan skrives $S_{t+1} = a\hat{p}_{t+1} - b$ med $\hat{p}_{t+1} = p_t$. Ligningen $\hat{p}_{t+1} = p_t$ afspejler, at producenten forventer, at prisen i næste periode er den samme som nu. Indrages en viden om den foregående prisudvikling, fås fx en model med

$$S_{t+1} = a\hat{p}_{t+1} - b, \quad \text{hvor } \hat{p}_{t+1} = p_t + \rho(p_t - p_{t-1}),$$

og stadig $D_t = -cp_t + d$ og $D_t = S_t$. Tallet ρ er en forventningsfaktor: at ρ er positiv udtrykker en forventning om, at udviklingen fra p_{t-1} til p_t vil fortsætte; at ρ er negativ udtrykker, at udviklingen nok vil vende. Forudsætningerne fører til en andenordens ligning:

$$-cp_{t+2} + d = D_{t+2} = S_{t+2} = a(p_{t+1} + \rho(p_{t+1} - p_t)) - b = a(1+\rho)p_{t+1} - a\rho p_t - b,$$

som omformes til

$$(4) \quad p_{t+1} + \frac{a(1+\rho)}{c} p_{t+1} - \frac{a\rho}{c} p_t = \frac{b+d}{c}.$$

Ligevægten er som før: $p^* = (b+d)/(a+c)$, og den er asymptotisk stabil, når

$$\left| \frac{a(1+\rho)}{c} \right| < 1 - \frac{a\rho}{c} < 2.$$

Multiplikation med c/a giver de ækvivalente uligheder:

$$c/a > |1 + \rho| + \rho, \quad c/a > -\rho.$$

Det er ikke så svært at bestemme det største af tallene $|1 + \rho| + \rho$ og $-\rho$: Ligevægten er asymptotisk stabil, når

$$c/a > 1 + 2\rho, \quad \rho \geq -\frac{1}{3}, \quad \text{eller} \quad c/a > -\rho, \quad \rho \leq -\frac{1}{3}.$$

Eksempel 35. Betragt nationalindkomst Y , investering I , og forbrug C . Det antages, at

$$(1) \quad Y_t = I_t + C_t, \quad (2) \quad C_{t+1} = aY_t + b.$$

Hvad bliver ligevægten med konstant investering?

$$(*) \quad I_t = I_0.$$

Vi har $Y_{t+1} = I_0 + C_{t+1} = aY_t + (I_0 + b)$, en førsteordens lineær differensligning. Ligevægten er $Y^* = (I_0 + b)/(1 - a)$. Den er stabil, hvis $a < 1$.

Hvordan ændres ligevægtstilstanden sig, hvis man ændrer I_0 til $\tilde{I}_0$?

$$\tilde{Y}^* - Y^* = \frac{(\tilde{I}_0 + b) - (I_0 + b)}{1 - a} = \frac{1}{1 - a}(\tilde{I}_0 - I_0).$$

I Samuelson's accelerator-model [S, s. 280] antages i stedet for (*), at investeringen er proportional med forøgelsen af forbruget:

$$(3) \quad I_{t+1} = c(C_{t+1} - C_t).$$

Af (2) fås $C_{t+1} - C_t = a(Y_t - Y_{t-1})$, så (3) kan erstattes af følgende:

$$(3') \quad I_{t+1} = ca(Y_t - Y_{t-1}).$$

Heraf fås videre, at

$$Y_{t+2} = I_{t+2} + C_{t+2} = ca(Y_{t+1} - Y_t) + aY_{t+1} + b,$$

og – ved omordning – en lineær differensligning med konstante koefficienter:

$$(4) \quad Y_{t+2} - a(c+1)Y_{t+1} + acY_t = b.$$

Ligevægtsløsningen er $Y^* = b/(1 - a)$. Den er asymptotisk stabil, når

$$|a(c+1)| < 1 + ac < 2, \quad \text{dvs når } a < 1, \quad ac < 1.$$

10. juni 2002

Eksempel 36. I blandet landhandel betragtes følgende model for en sammenhæng mellem nationalindkomst Y , konsum/forbrug C , investering I , import M og eksport X for et land:

$$\begin{aligned} C(t+1) &= aY(t) + b, & I(t+1) &= I_0 + hY(t), & M(t+1) &= M_0 + mY(t), \\ X(t) &= \tilde{M}(t), & Y(t) + M(t) &= C(t) + I(t) + X(t), \end{aligned}$$

hvor $\tilde{M}$ lig med summen af det, der importeres af de øvrige lande.

Med kun to lande, 1 og 2, er der følger $Y_i(t)$, $C_i(t)$, ... for $i = 1, 2$ og $\tilde{M}_1 = M_2$ og $\tilde{M}_2 = M_1$. Altså er $X_1(t+1) = M_2(t+1) = m_2Y_2(t) + M_{02}$, og så fås:

$$\begin{aligned} Y_1(t+1) &= C_1(t+1) + I_1(t+1) + X_1(t+1) - M_1(t+1) \\ &= a_1Y_1(t) + h_1Y_1(t) + m_2Y_2(t) - m_1Y_1(t) + (b_1 + I_{01} + M_{02} - M_{01}), \end{aligned}$$

og en tilsvarende ligning med ombytning af 1 og 2. Med andre ord, et system af differensligninger:

$$\begin{aligned} Y_1(t+1) &= (a_1 + h_1 - m_1)Y_1(t) && + m_2Y_2(t) + \text{konstant}_1, \\ Y_2(t+1) &= && m_1Y_1(t) + (a_2 + h_2 - m_2)Y_2(t) + \text{konstant}_2. \end{aligned}$$

Bemærk, at C og I kun indgår i ligningerne via summen $C + I$, så det kan være rimeligt at sætte $k_i := a_i + h_i$ for $i = 1, 2$. Så er koefficientmatricen følgende:

$$\begin{pmatrix} k_1 - m_1 & m_2 \\ m_1 & k_2 - m_2 \end{pmatrix}.$$

Det antages rimeligt, at $a_i + h_i > m_i$, altså $k_i - m_i > 0$, for $i = 1, 2$. Tallene i koefficientmatricen er altså positive. Det er herefter ikke så svært at se, at systemet er stabilt, hvis og kun hvis

$$1 - k_1 + m_1 > 0, \quad 1 - k_2 + m_2 > 0, \quad (1 - k_1 + m_1)(1 - k_2 + m_2) - m_1m_2 > 0.$$

(Og her følger endda fx den anden ulighed af de to øvrige.)